

תחומין / סדר יט / הרב יעקב ח' חרל"פ / עבודה זרה בשיתוף אצל בני נח

הרב יעקב ח' חרל"פ / עבודה זרה בשיתוף אצל בני נח

-148-

הרב יעקב ח' חרל"פ

עבודה זרה בשיתוף אצל בני נח

ראשי פרקים

א. איסור השיתוף והגדרתו

ב. הציווי על בני נח

ג. דברי התוספות

ד. השויון באיסור ע"ז בין ישראל לבין בן-נח

ה. דעת הרמב"ם

ו. דעת ספר החינוך

ז. דעות היראים והסמ"ג

ח. דעת הטור

ט. שורש ההבחנה באיסור לישראל ולבני נח

י. מציאותה של ע"ז שאין בה אמונת השיתוף

יא. המתגייר מקבל על עצמו את תוספת איסור השיתוף

יב. איסור השיתוף לגר תושב

1. חובותיו של גר תושב רבים משל בן נח

2. השבת הינה פרט מאיסור עבודה זרה

3. גר תושב מקיים המצוות מחמת ציווי ולא מדעתו

יג. הלכה למעשה מאי ציוויים של הגויים על השיתוף

* * *

א. איסור השיתוף והגדרתו

בסנהדרין (סג, א) "א"ר יוחנן: אלמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו רשעיהם של ישראל כליה [רש"י שם: דהא

לא כפרו בהקב"ה לגמרי שהרי שתפוהו בדבר אחר]. כתנאי, אחרים אומרים: אלמלא וי"ו שבהעלוך

נתחייבו רשעיהם של ישראל כליה. אמר לו ר"ש בן יוחאי: והלא כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר

מן העולם, שנאמר 'בלתי לה' לבדו' (שמות כב, יט) אלא מה ת"ל (שמות לב, ד) 'אשר העלוך' - שאיו

אלוהות הרבה." ¹

המהרש"א בחידושו (ד"ה כל המשתף) הסביר את תירוץ הגמ' "שאיוו אלוהות הרבה": "דודאי האמינו

בנמצא... ולכך לא נעקרו אלא שאיוו לאלהות הרבה ואמרו שהאחד הנמצא נתן כח לאלהות וכוחות

רבים עזב ה' את הארץ ואלו הכוחות והאלהות יהיו מנהיגים בארץ... כיוצא בזה כוונת ישראל שאמרו

אשר העלוך... שאתה נתת לו כח להעלות ולמנהיג בעלמא ולא כווננו כלל לע"ז ולשתף שם שמים ודבר אחר."

בעל ספר עולת-תמיד, או"ח סי' קנו, כתב: "כשיאמין שיש ח"ו שנים שווים בגדולתן אין לאחד יתרון על הב' הוא ע"ז גמורה, וגם ב"נ הוזהרו על זה, אבל אם מאמין שהא'

-149-

חשוב מן השני וגדול ממנו, והשני אינו אלא חלק אלהות נחלק מן הכל, הנה זה יקרא עובד בשיתוף. "עולה מדברי המהרש"א ועולת-תמיד, שיש שלוש דרגות:

א. ייחוס הנהגת העולם לשני כוחות שווים - ע"ז ממש;

ב. ייחוס כוח אלוהי לישות נוספת, אך באופן פחות מאשר לאלוקים - שיתוף;

ג. אמונה שהכוח המוחלט הוא אלוקים והוא נתן לכוחות נוספים לשלוט בעולמו - אין בה שיתוף.

ב. הציווי על בני נח

האם איסור ע"ז בשיתוף נאמר גם לבני נח? גם ב"נ נצטוו על איסור ע"ז. ואף שהאיסור נלמד מפסוק בשמות (כב, יט): "בלתי לה' לבדו", שבו דיברה תורה לישראל, אפשר להבין שהפסוק בא רק להגדיר מה זה ע"ז, וכל מי שנצטווה על איסור ע"ז נכלל בזה. אבל אפשר שאיסור זה נאמר רק לבני ישראל ולא לב"נ. **2** ספק זה עולה רק לסובר שאיסור ע"ז בשיתוף איננו חמור כאיסור ע"ז רגיל. אבל אם אין חומרתו קשורה בהיותו ע"ז גמורה או בשיתוף, ועיקרו הוא להכיר שיש לדבר נברא כוח אלוקי, א"כ אין שום סברה לומר שבן נח לא נצטווה על איסור זה.

נראה שיש בתפיסת החומרה של ע"ז בשיתוף מחלוקת בראשונים. בעל יד-רמה לסנהדרין (סג, א סוף ד"ה פיסקא), כתב: "ור' שמעון בן יוחאי פליג עליה וקאמר, דשתופי שם שמים לדבר אחר טפי חמיר ממאן דכפר בשם שמים לגמרי." כנראה, למד כך מלשון הגמ' "והלא כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם" - משמע שבשיתוף יש חומרה מיוחדת. אדם הכופר בשם שמים לגמרי, ומתוך טעותו מייחס אלוהות לכוח אחר - בוודאי שזה אסור; אבל אם מכיר הוא באלקותו של ה', ובכל זאת מייחס כוחות אלוהיים גם לנבראים אחרים - זה חמור הרבה יותר. מעין סברה זו כתב הרמב"ם במורה-נבוכים א, לו: "ודע שאתה כשתאמין הגשמה או ענין מעניני הגשם, שאתה מקנא ומכעיס וקודח אש וחמה, ושונא ואויב וצר, יותר קשה מעובדי ע"ז מאד." סברה זו עצמה למדה ר' שמעון מהפסוק "בלתי לה' לבדו".

רבנו יונה (סנהדרין, שם, ד"ה כל המשתף) חלק על דברי יד-רמה, ולדבריו: "כל המשתף שם שמים ודבר אחר, נעקר מן העולם - לאו למימרא דמשתף ש"ש וד"א גרוע ממי שאינו משתף אלא שעובד ע"ז בלבד... אלמא דטפי חמור אינו עובד מהמשתף, אלא הכי קאמר: כל המשתף ש"ש וד"א נעקר מן העולם, ולא היו ניצולין בכך." **3** כאמור, לדעה זו, יש מקום לספק אם גם בן נח כלול באיסור זה.

ג. דברי התוספות

יש פוסקים שהביאו ראייה מתוספות (סנהדרין סג, ב ובכורות ג, ב) שלדעתם ב"נ לא נאסר בע"ז בשיתוף. בסנהדרין סג, ב "אמר אבוא דשמואל: אסור לאדם שיעשה שותפות עם העובד כוכבים, שמא יתחייב לו שבועה ונשבוע בעבודת כוכבים שלו, והתורה

-150-

אמרה 'לא ישמע על פיך'. "בתוספות (ד"ה אסור) תהו על מנהג זמננו, שישראל מקבלים שבועה מגויים, שאע"פ שנשבעים באלוהיהם, הרי "אין תופסין בהם אלהות", וביארו: "אע"פ שמה שמזכירין עמהם שם שמים, וכוונתם לדבר אחר, מ"מ אין זה שם עבודת כוכבים. גם דעתם לעושה שמים; ואע"פ שמשתפין שם שמים ודבר אחר, לא אשכחן דאסור לגרום לאחרים לשתף". דעת התוס' הובאה להלכה ע"י הרמ"א (או"ח סי' קנו): "ויש מקילין בעשיית שותפות עם הגויים בזמן הזה, משום שאין... בזמן הזה נשבעים בע"ז. ואע"ג דמזכירין הע"ז, מ"מ כוונתם לעושה שמים וארץ אלא שמשתפין שם שמים וד"א... דהרי אינם מזהרין על השיתוף". מדבריו הסיק הש"ך (יו"ד קנא, ז) "שאין ב"נ מזהרין על השתוף".

ההלכה שבה עסק הש"ך שם היא בדבר מכירה לגוי של דברים המיוחדים לע"ז. לדעתו, אף שהרמ"א פסק שאסור למכור דברים המיוחדים לע"ז לכהן של ע"ז או לגוי שחזקה עליו שמקטיר, מ"מ סבור הש"ך שבזמן הזה מותר למכור להם. הוא מסתמך על פסק הרמ"א, שעבודתם היא רק בשיתוף, ואין הם מזהרים על כך. ואילו על היתר הרמ"א (בסעיף י') להשכיר דירה לנכרי, בהטעימו: "כיון שאין נוהגים להכניס עבודת כוכבים בבתיהם", הקשה הש"ך (ס"ק יז): "קשה, דהא חזינן דמכניסים עבודת כוכבים בבתיהן... ודוחק לומר דכיון דבזמן הזה לאו עובדי עבודת כוכבים הן, לא מיקרי אליל שלהם עבודת כוכבים". וצריך להבין, מדוע לגבי מכירת דברים המיוחדים לאלילים התיר, ואילו בהשכרת בתים החמיר ואסר.

אפשר לתרץ, שאיסור המכירה כרוך רק בהכשלתו של הגוי בעבירה; וכיון שבני נח אינם מזהרים על השיתוף, ממילא אין המכירה להם מכשילה אותם. אבל ההשכרה אסורה משום איסור החל על ישראל - "ולא תביא תועבה אל ביתך". כיון שהישראל נאסר בע"ז בשיתוף, ממילא אסורה לו גם הכנסת ע"ז כזו לביתו.

בשער-אפרים (סי' כד) בנודע-ביהודה (מהדו"ת יו"ד סי' קמח), במעיל-צדקה (סי' כב) ובחזון-איש (יו"ד סב, יט) תמחו מנין לנו לחלק בין ע"ז גרידא לבין ע"ז בשיתוף - אם שניהם נאסרו על ישראל, מנין לחלק ביניהם בבני נח? על כן ביאר בעל שער-אפרים שהתוס' דנים אך ורק לגבי הכשלתו של בן-נח את האחרים באיסור, שבכך לא הזהרו; אבל לענין איסורם שלהם - אין הבדל בין ע"ז לעצמה לבין ע"ז בשיתוף.

במעיל-צדקה הוסיף, שכך נראה גם מדברי הרמב"ם, שכן בתארו את ראשיתה של עבודה זרה בעולם, הביא שטעותם של בני האדם היתה, שחשבו שזהו רצון הבורא, שיכבדו את הכוכבים "העומדים

לפניו וזהו כבודו של מלך", ומכאן הגיעו לבניית היכלות לכוכבים ולהקריב להן קרבנות. והוא מסיים במלים: "זה היה עיקר עבודת כוכבים, וכך היו אומרים עובדיה היודעים עיקרה, לא שהן אומרים שאין שם אלוה אלא כוכב זה." ואת התופעה הזו - עבודה זרה בשיתוף - מביא הרמב"ם כתחילתה של עבודה זרה.

-151-

ראייה מן הגמ' הביאו האחרונים הנ"ל שבן נח מזהר גם על ע"ז בשיתוף, שכן בברייתא בסנהדרין (נו,ב) תניא: "דברים שבית דין של ישראל ממיתין עליהן, בן נח מזהר עליהן", והרי לגבי ישראל בית דין ממיתים על ע"ז בשיתוף.

ד. השויון באיסור ע"ז בין ישראל לבין בן-נח

אמנם ניתן לפרש ברייתא זו, שאין היא כוללת כל עבודה זרה שישראל מזהרים עליה, בני נח נהרגים עליה; אלא מתכוונת רק לפרטים מסויימים בעבודה זרה. רש"י (ד"ה בעבודת כוכבים) פירש: "אותם דברים שב"ד ישראל ממיתין עליהם, כגון כל עבודות שדרכן של עבודת כוכבים בכך וזבוח וקיטור אפי' שלא כדרכה" - משמע שכל צורת עבודה שמתחייב בה ישראל חייב בה ב"נ - אולם הרמב"ם (הל' מלכים ט,ב) כתב: "בן נח שעבד ע"ז הרי זה נתחייב, והוא שיעבוד כדרכה. וכל ע"ז שבית דין של ישראל ממיתין עליה, בן נח נהרג עליה; וכל שאין בית דין של ישראל ממיתין עליה, אין בן נח נהרג עליה" - משמע שהשוואה בין ישראל לבין ב"נ עוסקת רק ב'עבודה זרה כדרכה'. השוואה זו באה למעט ע"ז שלא כדרכה, שבה רק ישראל חייבים, ולא בני נח. לפי זה, גם ע"ז בשיתוף - ייתכן שנאסרה רק על ישראל, ולא על בני נח.

ראייה לכך שהברייתא אינה מכלילה שויון מוחלט בין ישראל לבין בני נח, יש להביא מהגמ' בחגיגה יא,ב, שדרשה מהפסוק "איש איש אשר יתן מזרעו למולך" (ויקרא כ,ב) - לרבות את הנכרים שמוזהרים על ע"ז כישאל. על כך הקשה בטורי-אבן: הרי כבר נלמד איסור ע"ז לבני נח מהפסוק "ויצו ה' אלקים", כדאיתא בסנהדרין נו,ב. תירוצו הוא שמהפסוק המובא בסנהדרין לא היו נלמדות כל העבודות, ולא כל מה שבישראל ממיתין עליו, בן נח מזהר מפניו. עבודת המולך, למשל, לא היתה נלמדת משם, כיון שאין היא בעלת אופי של דרך כבוד. לעבודה זו דרוש היה פסוק נוסף כדי לאוסרו על בני נח. הרי לנו, שהשויון בין ישראל לבין בני נח אינו מוחלט וכוללני. ולפי זה אפשר שגם עבודה זרה בשיתוף אינה נכללת בשויון זה - והיא אסורה על ישראל, אך מותרת לבני נח.

ה. דעת הרמב"ם

כאמור, האחרונים הוכיחו מדברי הרמב"ם, בתארו את תהליך התפתחות העבודה הזרה, שמלכתחילה היתה עבודה זרה נעשית בשיתוף, ומכאן שבני נח נאסרו גם בע"ז באופן זה. אולם לא כך נראה מדברי הרמב"ם בספר המצוות מ"ע ב, שבה כתב, שמצות אמונת היחוד נלמדת מהפסוק "שמע ישראל ה'

אלהינו ה' אחד", ואין היא כלולה במצות עשה א', שהיא "להאמין האלוקות" והנלמדת מהדיבר הראשון "אנכי ה' אלקיך". וכן אין היא כלולה במצות לא-תעשה א', "שהזהירנו מהאמין האלהות זולתו", ודבר זה נלמד מהפסוק "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני". מצות "שמע ישראל" הוסיפה את החובה להאמין רק בקב"ה, ולא לשותף עימו כל אמונה בכוחות נוספים.

אולם הפסוק "שמע ישראל..." מפורש בו שהוא נאמר רק לישראל ולא לבני נח. על כרחך, שהפסוק "ויצו ה' אלקים" (בראשית ב, טז) שממנו נלמד איסור ע"ז לבן נח אינו כולל את חובת ייחוד ה', ואינו אוסר על השיתוף. **5**

עדיין קשה, הרי איסור השיתוף נלמד מהכתוב בשמות כב, יט "בלתי לה' לבדו", כמובא בגמ' בסנהדרין סג, א. מה צורך אפוא בלימוד מהפסוק "שמע ישראל"? כבר יישב

-152-

בסמ"ג (ל"ת א) ששני הפסוקים נצרכים - אחד לאזהרה ואחד לעונש. עדיין לא ברור איזה מן הפסוקים נצרך לאזהרה ואיזה לעונש, ומדוע בחר הרמב"ם להביא דווקא את הפסוק "שמע ישראל". **6**

בעל ספר סדר-משנה (הל' יסוה"ת א, ו-ז) הוכיח שדעת הרמב"ם היא שאיסור ע"ז בשיתוף הוא רק לישראל, ממה שכתב בהל' ע"ז (פ"א סוף ה"ג): "ומאהבת ה' אותנו... כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' ישראל לנחלה הכתירן במצוות והודיעם דרך עבודתו ומה יהיה משפט עבודת כוכבים וכל הטועים אחריה". הרי שאיסור ע"ז לישראל, הנובע מאהבתו של הקב"ה ומבחירתו בישראל, חייב להיות שונה מאותו איסור החל על בני נח. **7**

ממילא מש"כ הרמב"ם בתחילת פרק ב, "עיקר הצווי בעבודת כוכבים שלא לעבוד אחד מכל הברואים לא מלאך... ואע"פ שהעובד ידע שה' הוא האלוהים", אינו אמור אלא בישראל, כיון שבני נח לא הוזהרו על השיתוף. ובאשר לדבריו בראשית הל' ע"ז, שטעותם של בני האדם בדורו של אנוש החלה בע"ז בשיתוף - יש לומר, שלא על איסור ע"ז מדובר שם, אלא על תחילת התהליך, וכיצד גרמה טעות זו שבסופו של דבר הגיעה האנושות לידי ע"ז ממש, שהיא שנאסרה על בני נח. **8**

על פי הסבר זה יש לדחות ראייה שהביא בעל מנחת-אליעזר מגמ' ע"ז (נה, א), שם למד רב מהפסוק "אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים" (דברים ד, יט) - "שהחליקן בדברים כדי לטורדן מן העולם" - והרי גם בשעה שעבדו לגרמי השמים הכירו בקב"ה, ועדיין עבדו ע"ז בשיתוף, ואם כן אין בכך "החליקן בדברים". אולם כיון שהסברנו שע"ז בשיתוף היתה תחילתו של תהליך שהוביל בסופו להדרדרות עד כדי ע"ז גמורה, ממילא זוהי "החליקן בדברים".

ו. דעת ספר החינוך

מדברי ספר החינוך (מצוה תיז) עולה שאיסור ע"ז בשיתוף חל שווה בשווה על בני נח כמו על בני ישראל, שכן כתב שהמצוה הנלמדת מן הפסוק "שמע ישראל" היא: "להאמין כי ה' יתברך הוא הפועל כל המציאות אדון הכל אחד בלי שום שיתוף... שורש מצוה זו ידוע כי זה עיקר אמונת כל בני העולם והוא העמוד החזק שלב כל בן דעת סמוך עליו". **9** אבל כבר תמה עליו במנחת-חינוך, הרי כתיב "שמע

ישראל" - היינו דישראל מקיים מצות עשה, ולא ב"נ. משום כך, דעתו של בעל מנח"ח היא, שאיסור השיתוף נלמד גם מהפסוק "לא יהיה לך..." , הכולל גם את ב"נ. הקושי הוא, שבעל החינוך עצמו לא למד את איסור השיתוף מהפסוק "לא יהיה לך".

-153-

ז. דעות היראים והסמ"ג

שיטה זו, שהאיסור נלמד מהפסוק "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" (שמות כב), היא שיטתו של בעל ספר היראים (ספר יראים השלם, ח"ב סי' רמג), האומר שמהפסוק "אנכי ה' אלקיך" למדנו רק "שצוה הקב"ה שימליכוהו עליהם, אבל שלא לשתף דבר אחר עמו לא למדנו. לכך כתיב 'לא יהיה לך אלהים אחרים על פני' - שלא לשתף דבר אחר עמו." כיון שכך, הרי גם בני נח כלולים באיסור ע"ז בשיתוף, שהרי מאותו פסוק למדה הגמ' בסנהדרין (נוב), איסור ע"ז לב"נ. ועדיין קשה, מדוע אפוא למדה הגמרא עצמה את איסור השיתוף מפסוק אחר, מהפסוק "בלתי לה' לבדו" (שמות כב, יט).

דבר זה מבואר בדברי הסמ"ג (ל"א), שאף הוא, כיראים, למד את איסור השיתוף מהפסוק "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני", "ומלשון 'על פני' דרש במדרש כפשוטו, **10** שאסור לשתף שם שמים ודבר אחר." והוסיף: "ובפרק ארבע מיתות, שאומר שם שכל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם, שנאמר 'בלתי לה' לבדו' - המקרא ההוא בא לעונשו, וזה לאזהרה." לבני נח עצמם אין צורך אלא בפסוק המציין את העונש, שכן "לאזהרה שלהן זו היא מיתתן" (סנהדרין נז, א).

יתכן שמהפסוק "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" אי אפשר ללמוד שאיסור השיתוף חל על בני נח, שכן פסוק זה סמוך וצמוד לדיבר הראשון - "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", והרי יציאה ממצרים אינה שייכת אלא בבני ישראל. וכן עולה מדברי החזקוני: "אל תאמר אעבוד לך ולהם, שהרי אני לבדי הוצאתיך." ואכן, בספר רביד-הזהב (שמות כב), פירש בדעת הסמ"ג, שבלומדו את איסור השיתוף מהפסוק "לא יהיה לך" הוציא את בני נח, והם אינם מוזהרים על השיתוף.

ח. דעת הטור

הריעב"ץ הוכיח בספרו מור-וקציעה (או"ח סי' רכד) שדעת הטור היא שב"נ אינם מוזהרים על עבודה זרה בשיתוף. דבריו מוסבים על ההלכה שהרואה מקום שנעקרה ממנו ע"ז מברך. לפי הברייתא בגמ' בבברכות (נז, ב), בארץ ישראל מברך: "ברוך שעקר עבודה זרה מארצנו, וכשם שנעקרה ממקום זה כן תעקר מכל מקומות ישראל והשב לב עובדיהם לעבדך." ובחול"ל יש בכך מחלוקת - דעת ת"ק היא, שאין צריך לומר והשב לב עובדיהם לעבדך, מפני שרובה גויים; בעוד שרבי שמעון בן אלעזר אומר: "אף בחול"ל צריך לומר כן, מפני שעתידיהם להתגייר." בטור או"ח (רכד) מובאת דעת הרמב"ם, שגם בארץ וגם בחול"ל אומר: "כשם שעקרת אותה ממקום הזה,

כן תעקור אותה בכל המקומות והשב לב עובדיהם לעבדך", והוא תמה עליו: "ואיני יודע למה פוסק כדברי יחיד, דרשב"א הוא דאמר הכי, אבל לת"ק אין צריך לומר כן אלא בא"י שרובה ישראל, אבל לא בחו"ל".

-154-

לפי פירושו של הבית-יוסף, לא נחלק הטור על הרמב"ם רק על כך שאין להוסיף לברכה את התפילה "והשב לב עובדיהם לעבדך", אלא כל התפילה כולה - "כשם שעקרת... לעובדך" - אינה נאמרת, ונאמרת רק הברכה "ברוך שעקר עבודה זרה".

הריעב"ץ במור-וקציעה מסכים לאבחנה זו בין הארץ לבין חו"ל, למרות שבב"י כתב עליה שהיא דוחק (כיון שבגמ' משמע לכאורה שנחלקו רק על התוספת "והשב לב עובדיהם לעבדך"). לדבריו אין מקום לבקש בחו"ל על עקירת ע"ז, שכן "אין עובדי ע"ז מצווים על השיתוף, וכל ע"ז שבחו"ל אינו אלא שיתוף". לדבריו, כך "היא דעת רוב עובדי אלילים אשר מעולם, שעובדים לאמצעים ולפרקליטין, עם היותן יודעין שאין להם יכולת מוחלטת העומד ברשות היחיד לבדו יתברך... ולא הוזהרו ב"נ על זאת כפשט הכתוב (דברים ד, יט) אשר חלק ה' אלוֹקֵיךְ אותם לכל העמים". כיון שרק עם ישראל נאסר בע"ז בשיתוף, וכיון שארץ ישראל מיוחדת היא לעם ישראל ומקיא עובדי ע"ז מתוכה, לכן רק בה יש לבקש שתיעקר ע"ז ממנה - היינו אותה ע"ז הנעשית בשיתוף, שעם ישראל אסור בה. אבל בשאר ארצות - כשם שאין צורך לבקש "והשב לב עובדיהם לעבדך", כן אין צריך לבקש על עקירת ע"ז מהן.

לדברי בעל מור-וקציעה, יש קשר בין בקשת עקירת ע"ז לבין הבקשה "והשב לב עובדיהם לעבדך", ואף הבקשה היא על הגויים. אולם מדברי רש"י בפירושו לגמ' בברכות עולה שאין בהכרח קשר ביניהם, שכן בבקשה "והשב לב" "על פושעי ישראל מתפלל". לפי רש"י אפוא, אפשר שב"נ נצטוו על איסור ע"ז בשיתוף, ובכל זאת חז"ל לא תיקנו תפילה, כשם שלא תיקנו תפילה בא"י על הגויים שעובדים ע"ז גמורה.

ט. שורש ההבחנה באיסור לישראל ולבני נח

אחת משאלותיהם של האחרונים על הקביעה שבני נח לא נצטוו על השיתוף היא, הכיצד ניתן להבחין בין איסור ע"ז לישראל לבין אותו איסור החל על בני נח. אכן אבחנה זו נעוצה בקשר הישיר והמיוחד בין עם ישראל ובין הקב"ה, המבטא לפי הספרי בפסוק "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד" (דברים ו, ד) - "ה' אלקינו למה נאמר, והלא כבר נאמר ה' אחד, ומה ת"ל אלקינו? - עלינו הוחל שמו ביותר". מחוייבות זו, היא האוסרת עלינו יותר ממה שנאסר על שאר האומות.

עולים הדברים מדברי הרמב"ם בנמקו בספר המצוות (מ"ע ב) מדוע נתחייבו רק ישראל במצוות ייחוד: "שהוא אמנם הוציאנו מן העבדות, ועשה עמנו מה שעשה מן החסד והטוב על מנת שנאמין היחוד, כי אנו חייבים בזה".

מטעם זה, ביאר הרמב"ן בפירושו לתורה (שמות כ, ג), נזכרת קנאה בעבודה זרה רק ביחס לישראל, "וטעם הקנאה כי ישראל סגולת השם הנכבד אשר הבדילים לו... והנה אם העם שלו משרתיו פונים אל אלהים אחרים, יקנא בהם ה' כאשר האיש מקנא באשתו בלכתה לאחרים... ולא יאמר הכתוב כן בשאר העמים אשר חלק להם צבאות שמים".

מטעם זה ניתן לומר שגם ע"ז בשיתוף מקפיד עליה הקב"ה ביותר רק אצל ישראל, שהם סגולתו ונחלתו, ולא אצל אומות העולם. נראה שלכך כיוון הרשב"ם בפירושו לפסוק (דברים ד, יט) "אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים תחת כל השמים" - "אשר הניח אותם לכל העמים לעובדם כי אינו חושש בהם". וקשה, הרי לכל הדעות נאסרה עבודה זרה על בני נח? אלא ודאי כוונתו לע"ז בשיתוף, שהיא לא נאסרה על בני נח.

-155-

כך יש לפרש גם את דברי המדרש (שמ"ר טו, כג) על הפסוק "החודש הזה לכם" - "אמר הקב"ה: איני מזהיר גויים על עבודה זרה אלא לכם, שנאמר (ויקרא כו) 'לא תעשו לכם אלילים'". לא בע"ז גרידא מדובר, אלא בע"ז בשיתוף.

י. מציאותה של ע"ז שאין בה אמונת השיתוף

אם כנים אנחנו בכך שגוי אינו מצווה על השיתוף, נמצא שמכל הגויים כולם נפקע שם עובדי עבודה זרה, שכן בגמ' מנחות קי, א דרש רב מהפסוק "ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים" (מלאכי א, יא) - "דקרו ליה אלהא דאלהא", ואם כן, כל הגויים כולם הם עובדי ע"ז בשיתוף ואינם עובדי ע"ז. והרי בכל מקום נקראים הגויים עובדי ע"ז? ומשום כך שינו הזקנים בתרגומם את התורה לתלמי (מגילה ט, ב) וכתבו במקום "אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים תחת כל השמים" (דברים ד, יט) - "אשר חלק ה' אלקיך אותם להאיר לכל העמים", "שם לא כן יאמר בן נח מותר בעבודה זרה" (רש"י) - והרי אמנם כך הדבר: בן נח מותר בע"ז בשיתוף! אמנם המשכו של אותו פסוק במלאכי - "בכל מקום מוקטר מוגש לשמי" - נדרש בגמ' במנחות (שם) ע"י רבי שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן על "תלמידי חכמים העוסקים בתורה בכל מקום" - כלומר, במקום שיש תלמידי חכמים, ולא 'כל מקום' ממש. ושמא לדעתו גם חלקו הראשון של הפסוק - "ממזרח שמש... גדול שמי בגוים" - יוצא מידי פשוטו.

אף את הבנתו של רב בפסוק אפשר לפרש כדברי הר"ן בדרשותיו (דרוש ט), שאכן כל האומות מודים במציאותו של "עילת העילות, ושהכל נמשך ממנו", אך אמונתם זו הוא כדעותיהם של "הפילוסופים שחושבים שאין לשי"ת חפץ והשגחה בבריאה", 11 אבל כל המציאות נמשך על צד החיוב... מפני שהם חושבים שהוא נעלה ומרומם מכל זה מאד. "ממילא, סבורים הם שכדי להשיג את המטרה שהקב"ה ירצהו או יגונן עליו, הרי עליו לייחס אלוהות לכוכבים ולגלגלים הפועלים ומשפיעים בעולם השפל, ולעבוד להם "כדי להשיג מהם השפע הנמשך מהם". נמצא שאע"פ שכל הגויים "קרו ליה אלהא

דאלהא", מכל מקום עבודתם איננה בשיתוף לקב"ה ולאילים, אלא לאילים בלבד.

עוד ייתכן לפרש שרב, בקבעו שכל הגויים מאמינים באלוה מעל אלוה, לא בא אלא לציין שזהו הבסיס לכל האמונות, וכדברי בעל צמח-צדק במצות אחדות ה', שמלכתחילה "כולם מודים במציאותו ית', דקרו ליה אלהא דאלהיא, לפי שידעים שהוא ית' מהווה אותם." אבל מבסיס זה נשלחים פארות, "בבחינת דילוג וריחוק הערך, יצא מזה התהוות הכופרים לגמרי" - היינו אלה שכופרים בה' לגמרי.

נמצא שהזקנים שינו לתלמי את נוסחו של הפסוק, ברצונם למנוע ממנו להאמין כאמונת הפילוסופים (לפי דברי הר"ן) או להתרחק מהאמונה הבסיסית שלו, שיש אלוה מעל אלוה (כדברי צמח-צדק).

יא. המתגייר מקבל על עצמו את תוספת איסור השיתוף

בגמ' יבמות (דף מז) למדו מדברי רות "ואלקיך אלוקי" שאחד הדברים שמודיעים לעומד להתגייר הוא, שעל ישראל אסורה עבודה זרה. וכן פסק הרמב"ם (הל' איסורי

-156-

ביאה יד,ב): "ומודיעים אותו עיקרי הדת שהוא ייחוד השם ואיסור ע"ז." וקשה, מדוע יש להודיע למתגייר דברים שכבר היה מחוייב בהם בגיותו? אפשר שבכך התקשה המהרש"א (יבמות, שם ד"ה ומודיעין), ותיירץ: "ואפשר, דאמרה לה [נעמי] לפי שבת מלכים את ותחזור לסורך מא"י לח"ל, כאילו עובד ע"ז." אולם בכך לא תירץ את זאת שלכל מתגייר מודיעים זאת, ולא רק נעמי הודיעה כך לרות.

אולם אם בן נח אינו מצווה על השיתוף, הרי שאת זאת מודיעים למתגייר, שמהתגירותו ואילך ייאסר עליו השיתוף. ומדויקים הדברים בניסוח ההלכה ע"י הרמב"ם, שלא כתב סתם שמודיעים לגר איסור ע"ז, אלא פירט: "שהוא ייחוד השם" - היינו איסור השיתוף.

יב. איסור השיתוף לגר תושב

1. חובותיו של גר תושב רבים משל בן נח

נמצאנו למדים, שלדעת רבים מהראשונים ומהאחרונים, בני נח לא נצטוו על עבודה זרה בשיתוף. מה דינם של גרים תושבים בנידון זה?

גר תושב אליבא דהגמ' בע"ז סד,ב) הוא "כל שקיבל עליו שבע מצות שקבלו עליהם בני נח", וכן פסק הרמב"ם בהל' מאכלות אסורות יא,ז. אם בני נח לא נצטוו על השיתוף, הרי שגר תושב אינו מחוייב לקבל על עצמו שלא לעבוד ע"ז בשיתוף.

בפרי-מגדים (יו"ד סי' סה ש"ד ס"ק יא ד"ה והנה) הסתפק אם בן נח מוזהר על השיתוף, ואעפ"כ כתב באו"ח (א"א שד,ו): "גר תושב קיבל ז' מצוות ב"נ, ושלא לעבוד עכו"ם בשיתוף." משמע שלא די בקבלתו שלא לעבוד ע"ז (אחת מז' מצוות ב"נ), אלא עליו לקבל על עצמו במפורש שלא לעבוד ע"ז בשיתוף.

ולכאורה, ממה נפשך - אם ב"נ מזהר על השיתוף, הרי קבלתו שלא לעבוד ע"ז כוללת שלא יעבדנה בשיתוף; ואם ב"נ אינו מזהר על השיתוף, מדוע צריך הוא לקבל על עצמו גם איסור זה? יתכן שכתב כך כדי לצאת ידי הספק, היינו: כיון שיש מי שסבור שב"נ אינו מזהר על השיתוף, הרי על הצד שהוא מזהר על כך, עליו לקבל זאת במפורש, לצאת ידי הספק.

ועוד אפשר, שכדי שיהיה מותר להושיב גר-תושב בינינו בארץ ישראל, עליו לקבל על עצמו את איסור עבודה זרה כפי שהוא חל על ישראל, היינו גם בשיתוף, כדי שלא נלמד ממעשיו. מבחינה זו שונה קבלתו את איסור ע"ז מקבלתו את שאר ששת האיסורים, וכמו שכתב הרמב"ם (הל' איסור"ב יד, ז): "איזה הוא גר תושב? זה עכו"ם שקיבל עליו שלא יעבוד כו"ם עם שאר המצות שנצטוו בני נח... ולמה נקרא שמו תושב לפי שמותר לנו להושיבו בינינו בארץ ישראל. "לא הזכיר כאן הרמב"ם אלא את איסור ע"ז, לומר לך שקבלה זו שונה משאר הקבלות, שהיא נועדה גם כדי שלא ילמדו ישראל מדרכיו, ולכן עליו לקבל על עצמו את איסור ע"ז כפי שיש לקיימו בישראל.

2. השבת הינה פרט מאיסור עבודה זרה

בכך ניתן לבאר את שפירש רש"י ביבמות מח, ב. שם ביארה הברייתא את הפסוק "וינפש בן אמתך והגר" (שמות כג, יב) - "והגר, זה גר תושב". רש"י פירש: "שקבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים ואוכל נבלות, והזהירו הכתוב על השבת, דמחלל את השבת כעובד עבודת כוכבים". הקשו על כך בתוס': "אם כן נפשי להו משבע מצוות... ועוד... דעובד כוכבים ששבת חייב מיתה."

-157-

אולם נראה שרש"י כבר ביאר הדבר בהוסיפו לפירושו, ש"מחלל את השבת כעובד ע"ז" - כלומר, שמירת השבת איננה מצוה נוספת על שבע מצוות בני נח, אלא כלולה היא באיסור עבודה זרה. אמנם בין הגויים אין הדבר כך, אבל אצל ישראל שבת היא סעיף בהלכות ע"ז כמו שאיסור ע"ז בשיתוף הוא אצלנו סעיף באיסור ע"ז. הפסוק המדבר על חובת שמירת השבת ע"י גר תושב, חידש שגר תושב חייב בקיום שבע המצוות כפרטיהן אצל ישראל. וכך כתב בערוך-לנר (יבמות, שם): "כשנעשה גר תושב צריך לקבל ז' מצוות כמו שמקיים אותן ישראל, וכיון דבישראל שווה מחלל שבת לעובד ע"ז... צריך לקיים שבת ג"כ ובכלל ע"ז הוא."

נראה שיש קשר בין שמירת שבת לבין איסור ע"ז בשיתוף, וזאת לפי המובא בפרקי דרבי אליעזר (פ' יח), שהשבת נמשלת לכלי חמדה שרצה האב להנחילו "לבנו העובד אותו. כך הקב"ה - יום שבת מנוחה שהיה לפניו, רצה להנחילה לישראל". הקב"ה הנחיל את השבת רק לאותם שעובדים אותו לבדו, בלא שום כוח נוסף. ולכן שביתת השבת נאסרה על ב"נ, שעובד גם כוחות נוספים. אולם גר תושב, שעליו נאסרה גם ע"ז בשיתוף, ממילא חייב הוא בשמירת שבת. 12

על כך העירני הר"א נבנצל, רב הרובע היהודי בירושלים, מסוגיית הגמ' בכריתות ט, א, דלכולהו תנאי אין גר תושב מזהר על השבת כישראל. בברייתא שם מובאת מחלוקת תנאים באיזו מידה מותר לגר תושב לעשות מלאכה בשבת, הדעות הן כדלהלן:

ת"ק:

גר תושב מותר לעשות מלאכה בשבת לעצמו, כישראל בחוה"מ.

ר' עקיבא:

כישראל ביום טוב.

ר' יוסי:

גר תושב עושה בשבת לעצמו, כישראל בחול.

ר' שמעון:

אחד גר תושב ואחד גוי, עבד ואמה התושבים עושין מלאכה בשבת לעצמן, כישראל בחול.

נראה שגם לפי רש"י, שבדבריו פירשנו שגר תושב חייב בשמירת שבת כיון שהשבת חמורה כעבודה-זרה, על כל פנים די בכך שהוא שומר את השבת במשהו, ואין הוא עושה שבתו חול. הקשר הקיים בין שבת לבין עבודה זרה נתפרש ע"י רש"י בחולין ה,א ד"ה אלא לאו: "המחלל שבת כופר במעשיו ומעיד שקר שלא שבת הקב"ה במעשה בראשית." מעת שהגר-תושב עשה איזשהו שינוי במלאכתו בשבת, כבר העיד בכך שהקב"ה שבת ממעשה בראשית. התנאים נחלקו מהי מידת השינוי הנדרשת: לדעת ת"ק, די בכך שישבות כפי שישראל שובת בחול המועד; ולדעת ר"ע, השינוי צריך להיות שישבות כישראל ביו"ט.

בתוספות בכריתות (ד"ה כישראל ביו"ט) ביארו שבין לת"ק ובין לר"ע די אצל גר תושב בשמירה כלשהי, כיון שבפסוק "וינפש בן אמתך והגר" (שמות כג, יב) נאמרה לשון 'נופש' ולא לשון 'שביתה'. לפי רבינו גרשום בכריתות (נדפס בדף י, ב ד"ה כישראל בחולו של מועד) יש בגר תושב "קצת גירות", ולכן: "אינו עושה כל מלאכתו בשבת, אא"כ אין לו מה יאכל או דבר האבוד, כישראל ביו"ט דאינו עושה מלאכה אחרת אלא מכשירי אוכל נפש בלבד." לשמירת שבת במידה זו התכוון גם רש"י בפירושו ליבמות.

לפי זה מיושבת קושית התוס' ביבמות מח, ב (ד"ה זה) על רש"י מדברי ר' עקיבא אלו, שלדעת התוס' השתמע מהם שגר תושב אינו מוזהר על השבת, ולא היא: גר תושב אכן מוזהר על השבת, אלא שהוא מותר במלאכה בה בהתאם למידת גירותו.

-158-

אלא שתירוץ זה יפה לקושיה שהקשו תוס' מדעת ר' עקיבא. דעת ר' יוסי ור' שמעון בסוגייה בכריתות היא שגר תושב עושה מלאכה בשבת כבחול, וכיצד יתורצו דברי רש"י על פיהם. ואדרבה, קשה מדוע

התוס' לא הקשו אלא מדברי ר' עקיבא ולא מדבריהם של ר' יוסי ור' שמעון.

עוד יותר קשים הדברים לאור פסקו של הרמב"ם (הל' שבת כ,ד) כר' יוסי וכו' שמעון, וז"ל: "אבל עבדים שלא מלו ולא טבלו, אלא קיבלו עליהן שבע מצות שנצטוו בני נח, הרי הן כגר תושב ומותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן בפרהסיא כישראל בחול". **13**

יתכן שבניגוד לרמב"ם הרי בעלי התוס' - ואפשר גם רש"י - פסקו כר' עקיבא. ואף שזהו בניגוד לחבריו, נראה שהדעות כאן חלוקות באופן שכל תנא חולק על שאר חבריו, וגם אם הכלל הוא שאין הלכה כר"ע מחבריו, היינו דווקא כשכל חבריו הינם בדעה אחת. בנידון דידן, נראה שאף ר' יוסי ור' שמעון חלוקים ביניהם. ואע"פ שמלשון הברייתא דלעיל לא משמע כך, מכל מקום במכילתא דרשב"י (יתרו כ,י) הוצאת אפשטיין-מלמד) דעתו של ר' יוסי היא שגר תושב עושה מלאכה בשבת כישראל בחולו של מועד, ואילו עבד תושב עושה מלאכה בשבת כישראל בחול; בעוד שדעתו של ר' שמעון היא שאחד גר תושב ואחד עבד תושב עושין מלאכה בשבת כישראל בחול.

מעתה, כיון שפסקו כר' עקיבא (ודלא כרמב"ם) - ומה עוד שבגר תושב אף ר' יוסי סובר כמותו - רשאי היה רש"י לפרש שגר תושב חייב בשמירת שבת כלשהי, לפי דרגתו.

3. גר תושב מקיים המצוות מחמת ציווי ולא מדעתו

יסוד זה, ששבע מצוות שמקבל עליו גר תושב שונות הן מחובת שבע מצוות של ב"נ, יש ללמוד מדברי הרמב"ם בהל' מלכים ח,יא. בדבריו שם ביאר מהו ההבדל בין בן נח לבין גר תושב. בן נח חייב בשבע המצוות, ואילו גר תושב הוא זה שמקבלן על עצמו בפני שלושה חברים. קבלה זו צריכה, לדברי הרמב"ם, להיות "מפני שציווה בהן הקב"ה בתורה, והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן. אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת, אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם אלא **14** מחכמיהם". **15**

-159-

להלכה זו רמז הרמב"ם בתשובותיו (מהדו' י' בלאו סי' קמח): "כל מצוה שהגוי עושה, נותנין לו עליה שכר, אבל אינו כמי שהוא מצווה ועושה, ובלבד שיעשנה כשהוא מודה בנבואת משה רבינו, המצווה זאת מפי אלקים יתעלה, ומאמין בזה, ולא שיעשנה ל[סיבה] אחרת או על פי דעה שראה לעצמו, כמו שנתבאר בברייתא של ר' אליעזר בן יעקב, וכמו שבארנו בסוף חבורנו הגדול".

נמצא שחיובו של גר תושב שונה במהותו מחיובו של סתם בן-נח. תוספת חובה זו תוסבר לפי מה שהבאנו, שמיוחדים הם בני ישראל, שהם זכו להשגחה אישית ולהתגלות אלוקית, ומשום כך עבודתם והכרתם הן רק לה' ולא לשום כוח אחר. ממילא, אם דורשים מגר תושב להכיר בהתגלותו של ה' לישראל ובנתינת התורה ובנבואת משה, הרי עליו להיכלל באיסור ע"ז של ישראל הכולל גם איסור שיתוף.

מהו מקורו של הרמב"ם, שעל גר תושב לקבל מצוות אלו כמצווה מפי הגבורה ביד משה? בכסף-משנה כתב: "נראה לי שרבינו אומר כך מסברא דנפשיה ונכוחה היא." 16 אולם הרמב"ם עצמו ציין בתשובתו הנ"ל כמקור את הברייתא דרבי אליעזר בן יעקב. י' בלאו במהדורתו הפנה לגמ' ע"ז סד, ב, אולם שמו של ר"א בן יעקב כלל לא מופיע שם. בספר תולדות-אדם מעיד מחברו בשם ה"ר זלמן מוולוז'ין, שהמקור הוא במדרש שלשוננו היא: "אמר ר"י: חסידים - שמענו שיש להם חלק לעוה"ב; חכמים - לא נתפרש לנו. איזה חסיד? זה המקבל עליו שבע מצוות מפני שהן כתובים בתורה. חכם - זה העושה אותן מפני שיקול דעתו." אולם כבר כתב מהר"ץ חיות (כל כתבי, ח"ב קונטרס אחרון עמ' תתרלה): "שקר העיד... כי לא נמצא מדרש זה בשום מקום."

ניתן לראות את המובא במשנת רבי אליעזר (מדרש לב מדות השלם, פרשה ששית, עמ' 121) כמקור לדברי הרמב"ם. 17 שם כתוב:

הפרש בין חסידי ישראל לחסידי אומות העולם - חסידי ישראל אינן נקראין חסידים עד שיעשו כל התורה; אבל חסידי אומות העולם, כיון שהן עושין שבע מצוות שנצטוו בני נח עליהן, הן וכל דקדוקיהן, הן נקראים חסידים. בד"א, כשעושין אותן, ואומרים: מכח שציווה אותנו אבינו נח מפי הגבורה אנו עושין. ואם עשו כן, הרי הן יירשו העולם הבא, כישראל. ואע"פ שאינן משמרים את

-160-

השבתות והמועדות, שהרי לא נצטוו עליהן. אבל אם עשו שבע מצוות, ואמרו: מפי פלוני שמענו; או מדעת עצמן, שכך הדעת מכרעת; או ששיתפו שם ע"ז - אם עשו כל התורה כולה, אין לוקחין שכרן אלא בעולם הזה.

אמנם יש הבדל בין המדרש לבין דברי הרמב"ם, שלפי המדרש חסידי אומות העולם מקיימים את המצוות "מכח שציווה אותנו אבינו נח מפי הגבורה", ואילו לרמב"ם הוא מפני "שציווה בהן הקב"ה בתורה, והודיענו על ידי משה רבינו".

דברים אלה עולים בקנה אחד עם מש"כ רבי משה גלאנטי בספרו קרבן-חגיגה (סי' מד), ע"פ המובא בגמ' סנהדרין (דף נט), דכל מצוה שנאמרה לב"נ ונשנית בסיני - לזה ולזה נאמרה; נאמרה לב"נ ולא נשנית בסיני - לישראל נאמרה ולא לב"נ. א"כ דרושים שני תנאים כדי שבן נח יקבל שכר על מצוה שיקיים:

א. שתהיה זו מצוה שציווה ה' אותם בתורה בסיני ע"י משה רבינו;

ב. שתהיה זו מצוה שנצטוו עליה בני נח קודם מתן תורה.

שני תנאים אלו נרשמו - כל אחד מהם - במשנת רבי אליעזר ובדברי הרמב"ם. ברמב"ם הודגש התנאי הראשון, שמצוות אלו ניתנו למשה (היינו בסיני); ובמשנת ר"א הודגש התנאי השני, שיהיו אלו מצוות "שציווה אותנו אבינו נח מפי הגבורה".

במשנת רבי אליעזר הוזכר בסוף הקטע שצוטט לעיל, שגוי ששיתף שם ע"ז, גם אם קיים כל שבע מצוות

בני נח - אינו נוטל על כך שכר. מכאן ראייה שגוי אינו מוזהר על השיתוף, דאל"כ הרי גוי זה הוא עובד ע"ז, ודינו מיתה, ולא רק שלילת עולם הבא.

יג. הלכה למעשה מאי ציווים של הגויים על השיתוף

כבר הובא לעיל, שההנחה שבני נח לא נצטוו על השיתוף, הועילה לבעלי התוספות להתיר קבלת שבועה מגויים, למרות ששבועה זו הינה לכאורה בשם עבודה זרה. ההיתר הוא משום שהם עובדים בשיתוף לקב"ה ולע"ז. מטעם דומה פסק ה"ר ישמעאל הכהן בספרו זרע-אמת (סי' קיב ד"ה זאת עוד), שמותר לקבל צדקה מנכרים, אע"פ שבגמ' (ב"ב י, ב) נאסר הדבר. לדבריו, כוונתם של הגויים שבזמננו היא "לשמים לסיבה ראשונה, אלא שמשתפים שם שמים ודבר אחר, ולא מצינו שיהיו מוזהרים על השיתוף."

מה"ר יהודה אסאד (שו"ת, יו"ד סי' קע) החיל את הדבר על אמונת הנוצרים. משום כך התיר ליהודים להדליק לפני צלמיהם נרות המחולקים בידי הכמרים. 18

אכן, כשמגיעים הדברים לידי ישראל, חוזר הדין להיות שעליו נאסרה ע"ז בשיתוף. משום כך כתב בעל תבואות-שור (יו"ד ד, א), שההלכה ששחיטת גוי לשם עבודה זרה אוסרת בהנאה את הבשר הנשחט כדין זבחי מתים, חלה גם אם אמר הגוי, שהוא שוחט לשיתוף לשם שמים ודבר אחר, כיון שאע"פ שהגוי אינו מוזהר על כך, "מכל מקום לדין הוי ליה תקרובת ובכלל זבחי מתים." לדבריו, החפצא של בשר שנשחט לשם שיתוף, נעשה אסור לישראל, אע"פ שעל הגברא - הגוי - לא נאסר הדבר.

1 בספרי עקב מג: "אלא מה ת"ל 'אשר העלוך' מלמד שעשו להם עגלים הרבה."

2 ה"ר זאב בוסקוביץ הביא בספרו סדר-משנה (הל' יסוה"ת א, ו-ז) ראייה שב"נ לא נצטוו על השיתוף, מכך שהגמ' (סנהדרין סג, א) לומדת את איסור השיתוף בישראל מהפסוק "בלתי לה' לבדו" ואילו איסור ע"ז בב"נ נלמד מ"לא יהיה לך". אם ב"נ נצטוו גם על איסור שיתוף, הרי הברייתא בסנהדרין היתה צריכה להביא שיש ח' מצוות ב"נ.

3 וכך כתב בחידושי המהרש"א סנהדרין (שם) ד"ה כל המשתף.

4 אמנם הרמב"ן (שמות כ, ג) כתב: "וקרוב בעיני שהוחל זה בדור הפלגה כאשר הפיצם ה' אל הארצות ומשלו בהם הכוכבים והמזלות למחלקותיהם", ואילו הרמב"ם כתב: "בימי אנוש טעו בני אדם טעות גדול" - אולם נראה שאין זו מחלוקת עקרונית (שלא כמו שהבין הרב שעוועל במהדורתו), וגם הרמב"ם ציין רק את נקודת ראשיתה של ההתפתחות, אשר הגיעה לשיאה בימי דור הפלגה. בוודאי גם לדעתו היו ימי נח הפסקה בתהליך זה, שהרי נח ובניו עבדו את ה' באמונה. הרמב"ן משלים את התמונה שבשירטוטה החל הרמב"ם, והוא מסביר איך צמחה שוב ע"ז לאחר ימיו של נח.

5 ראייה זו מספר המצוות הביאו הרב זאב בוסקוביץ (סדר-משנה ח"א הל' יסוה"ת הל' ו-ז) ובעל צמח-צדק בטעמי המצוות שלו (מצות אחדות ה', עמ' 118).

6 נראה שהיחס בין מצות "בלתי לה' לבדו" לבין מצות "שמע ישראל" הוא אותו יחס שיש בין מצות לא-תעשה לבין מצות עשה, כלומר: מצות "שמע ישראל" הינה מצות עשה, המחייבת באופן מתמיד שיקבל

האדם מישראל על עצמו את ייחודו של הקב"ה, ולא יפסיק מכך אפילו רגע קטן (לשון החינוך במצוה תיז). ואילו "בלתי לה' לבדו" היא מצות לא-תעשה, המזהירה שלא לשתף באמונה ושלא להאמין האלוהות זולתו ית'. אמנם בפירוש רס"ג על שמות כ,ג משמע שאזהרה זו כלולה בעשה. - הערת עורך (א.ד.).

7 אפשר שהשינוי אינו באיסור השיתוף, אלא בדיניהם ובעונשם של עובדי ע"ז. - הערת עורך (י.ש.).
8 אבל מהמשך דבריו של הרמב"ם לא משמע כך, שכן כתב בהמשך "על דרך שעבד אנוש ואנשי דורו תחילה" - משמע שכבר אז נחשב עבודתם לאיסור. - הערת עורך (י.ש.).

9 [עדיין אין הדברים מוכיחים שהמצוה חלה על כל באי עולם. ראייה לכך מהמשך דברי ס' החינוך, בדיני המצוה, "שחייב כל אחד מישראל ליהרג על מצות ייחוד" - בן ישראל, ולא בן נח! - הערת עורך (י.ש.)] ואכן, בן נח אינו מצווה על קידוש השם, גם לא על ע"ז גמורה - ראה רמב"ם הל' מלכים י,ב.

10 פשט זה עולה גם מפירושו של אברבנאל (שמות (כ,ג), המפרש "שאחרי שהקדים אנכי ה' אלקיך אמר לא יהיה לך, כאומר אם אני סבת הסבות ועילה ראשונה... מה לך עוד עם שאר השכלים, כי אינך צריך אליהם וזה הוא לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, רוצה לומר בהיותי שמה." מסיום דבריו - "אם אני משגיח בך, ומה לך למערכות השמים כיון שאין מזל לישראל כנגד ההשגחה" - משמע שדעתו היא שהשיתוף נאסר רק לישראל, שכן רק הם אין להם מזל. ועי' עוד בפירושו לירמיה (י,ב) על הפסוק "כה אמר ה', אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה."

11 עי' בפירושו של הרמב"ן לשמות יג,טז ובפירושו של הרד"ק לירמיה ה,יב): "כחשו בה' ויאמרו לא הוא ולא תבוא עלינו רעה וחרב - פירוש לא הוא שישגיח עלינו ויראה במעשינו; ואם נעשה כחפצנו, לא תבא עלינו רעה בעבור זה... כי הוא אינו רואנו ואינו יודענו."

12 לפי"ז בן נח המקפיד שלא לעבוד ע"ז אף בשיתוף רשאי לשמור שבת. הדבר תמוה, שכן מקור האיסור הוא בפסוק "יומם ולילה לא ישבתו" כדברי הגמ' בסנהדרין (נח, ב), הרי שהאיסור שווה בכל. - הערת עורך (י.ש.).

13 אכן צריך עיון מדוע חרג כאן הרמב"ם מהכלל שהלכה כר' עקיבא אפילו מחבריו. אמנם רש"י כתב בערובין מו,ב ובכתובות פד,ב שהלכה כרבי עקיבא מחבריו, דווקא היכא דיחיד פליג עליה, וכן כתב הרשב"ם (פסחים קטז,ב): "אין הלכה כר"ע מחביריו". אולם מתוספות ביומא ד,ב (ד"ה מסייע) משמע שהלכה כר"ע גם מחבריו, וכך פסק הט"ז (או"ח קסז,ד) "דהא קי"ל הלכה כר"ע אפילו מחביריו" (וכן כתב בסי' תצח ס"ק ה).

14 בדפוסים שלפנינו: "ולא מחכמיהם", אולם ראה הערת הרב ש"ת רובינשטיין בהוצאת הרמב"ם לעם (הוצ' מוסד הרב קוק). בכת"י תימנים הנוסח הוא: "אלא מחכמיהם", וכן הוא בתשובות מהר"ם אלשקר סי' קיז. בספר תולדות-אדם (פר' ו, אודות ר' זלמן מוולוז'ין) כתב: "ובמקום תיבת 'ולא', צריך להיות 'אלא'".

15 לפי דברי אור-שמח (הל' איסור"ב יד,ז) התוס' בע"ז סד,ב חלוקים על הרמב"ם בזה, וכן משמע מדברי הריטב"א מכות ט,א ד"ה אלמא ומדברי הר"ן על הרי"ף (ע"ז לא, א מדפי הרי"ף), שאין הבדל בקיום ז' המצוות בין בן נח לבין גר תושב. בספר היראים (ח"א סי' רלג) כתב, שההלכה היא שאת דין

"מפני שיבה תקום" יש לקיים גם מפני גוי, אבל בתנאי שהוא מקיים שבע מצוות שנצטוו בני נח. ראייתו היא מהמובא בגמ' קידושין לג,א, שאביי קאי מקמי סבי דארמאי. הוא מפרש ש'ארמאי' הנקוט כאן, ו'גר תושב' שהגדרתו היא שמקיים שבע מצוות בני נח (כבגמ' בע"ז סד,ב), הם היינו הך. בעל תועפות-ראם (אות ב) הוכיח מכאן שלדעת היראים, גר תושב הוא גם זה המקיים את שבע המצוות מפני הכרע דעתו, שאם לא כן יכול היה בעל היראים לפרש שארמאי שמפניו קם אביי הוא זה המקיים את מצוותיו מהכרע דעתו, ואילו גר-תושב הוא העושה זאת מחמת מצות הבורא. וממילא 'ארמאי' ו'גר תושב' לאו היינו הך. בדרך זו אפשר לדייק מהיראים שאין כל הבדל בין מצות ע"ז החלה על גר תושב לבין אותה מצוה החלה על בן-נח, שאל"כ זהו ההבדל בין 'ארמאי' לבין 'גר תושב'. ראה על הבדל כזה בדברינו להלן.

16 ביד-יהודה (פירוש לספרו של הרמ"ע מפאנו, עשרה-מאמרות, מאמר חיקור הדין, ח"ג פ' כא, אות כג) ביאר זאת ע"פ מש"כ שם הרמ"ע מפאנו, שכל אחת משבע המצוות היא מצוה כללית, וסך כל פרטיותה הוא שלושים; ומשום כך המצוה הרביעית היא: "ברכת ה', וכבוד התורה טפלה אליה וכן לעסוק בתורה שניתנה להם." מכאן - כך ביאר ביד-יהודה - יצא לרמב"ם שצריך לקבל אותן מפני שציוו בהן הקב"ה בתורה, שזהו כבוד תורתו.

הרב אליהו חזן כתב בספרו שנות-חיים (דרשה לפר' וישב, מח,ב ד"ה ונראה) שהמקור הוא בגמ' ב"ק לח,א, שבני נח המקיימים את מצוותיהם אינם מקבלים עליהן שכר כמצווים ועושים. הא אם מקבלים עליהן שכר, כגון גר תושב (שיש לו חלק לעוה"ב, על כרחך צריך להיות שמקבלים עליהם את המצוות כמצווים ועושים, היינו מתוך התורה ולא מדעת עצמם.

הרי"ז סולוביצ'יק כתב בחידושיו על הרמב"ם (בסוף המכתבים, ד"ה והנה) שב"נ שלא קיבל על עצמו ז' מצוות בשביל שהן כתובות בתורה ע"י משה, למרות שנהר בהן נהרג. וראה עוד תפיסתו הייחודית של הראי"ה קוק בדברי הרמב"ם הללו, כפי שכתבם באיגרת לתלמידו ר"מ זיידל (אגרות הראי"ה ח"א עמ' ק).

17 ראה י"פ הלוי, עיונים במשנה תורה להרמב"ם - ספר המדע (הוצ' מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ה) עמ' 150 הע' 42.

18 בתשובתו סמך על מש"כ הש"ך ביו"ד קנא,יז), אבל בשו"ת מנחת-אלעזר (ח"א תשובה נג,ג) השיג עליו, שכן הש"ך כתב זה בדרך "ואין לומר".